

Rodosz szigeténél vesztette életét 1414-ben, visszatérően egy szentföldi zarándokútról.

A szerző hosszan adja elő az első kereszties hadjárat történetét (6–35. fejezet), ami annál is érdekesebb, mivel részletesen elmeséli a keresztiesek magyarországi viszontagságait. Ismertetésünk megírásának is az az egyik oka, hogy rámutassunk: miután a XIII. századtól kezdve Magyarország képe a francia történeti irodalomban egyértelműen pozitív lett (amint azt Csernus Sándor bizonyította), a hadjárat eseményei a magyarokat – a korabeli krónikáknak megfelelően – a keresztiesek akadályozóiként és ellenségeiként állítják az olvasó elé. A krónikák beállításán nem nagyon torzít, sőt meglehetősen pontosan követi ősforrásait, Aacheni Albertet és Guinert de Nogent, akiket Tiroszi Vilmos krónikájából ismerhetett meg. A nyilván nem történesz fordító nem vette észre, hogy Toilembourg nevében az egyébként biztosan nem azonosítható Tollenburg fedezhető fel (vö. *Makk Ferenc–Thoroczkay Gábor* [szerk.]: *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. Szeged, 2006. 308. o. és korábbi írásomat: *Magyarország és az első kereszties hadjárat*. Aacheni Albert tanúsága. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2005. 501–516. o.), de biztosan nem Sopron, ami a krónikában Ciperon-ként fordul elő.

Egy egész oldalas, három részre osztott miniatúra felső része ábrázolja Ninestelen Valter seregét, amikor a Morava (Száva?) mellett a magyarok elveszik tőlük páncéljaikat (f. 21^r), valamint Gottschalk és a magyarok csatáját (f. 25^v).

II. András kereszties hadjáratát francia kapcsolódás hiányában mellőzi, de Zára 1202. évi elfoglalása kapcsán is csak a fordító jegyzetéből derül ki, hogy a város a magyar király fennhatósága alatt állott. A 83–85. fejezetben, a nikápolyi hadjárat leírásánál ismét nagy szerephez jut Magyarország.

A mű forrásait tekintve kora elterjedt kézikönyveit használta: Beauvais-i Vince nagy művét, a *Speculum historiae*t, Tiroszi Vilmosnak még a kereszties háborúkkal egykorú, klasszikus munkáját és Boucicaud marsall életírását, amit a vonatkozó 83. fejezetben többször is idéz. Három kép jut a nikápolyi hadjáratnak. Az első Zsigmond király Buda előtt fogadja a burgund kontingenst. Zsigmond a tisztelete jeléül megemeli koronáját, miközben ábrázolásában már semmi nyoma sincs a megszokott Zsigmond-portréknak. Az alsó regiszterben Rachova ortodox lakói átadják a város kulcsait a keresztieseknek (f. 260^r). A csatát egy külön kép mutatja be, jól érzékeltetve, hogy a keresztény lovagok rohamát megtörik a törökök földbeszúrt karói, mögötte a gyalogos íjászok állnak, s csak ezek mögött a török lovaság. Az alsó részben I. Bajezid szultánt látjuk, aki legyilkoltatja a keresztény foglyokat (f. 263^v). A harmadik képen már a váltságdíjat begyűjtő szultán látható, alul a Dunán hajókon menekülő keresztiesek (f. 267^v). A szövegből kiderül, hogy a keresztény seregek akkor sem menekülhettek volna el, ha a magyarok alkotják az elővédet – miként azt a magyar király ajánlotta –, s ezzel a csata kimenetele is másként alakult volna. A szerző elismeréssel szól a mindvégig kitartó magyar nádorról, de a jegyzet a nevét nem adja meg és sorsáról sem szól.

E kiadás értékét növeli, hogy a mai napig nem volt kritikai kiadása a *Kereszties háborúk történetének*, s az most könnyen hozzáférhetővé vált. A szöveg egyes részei, érthető okokból, a magyar történelem és történeti ikonográfia érdeklődésére is számot tarthatnak, s a kötet a középkori források meglepő utóéletének is bizonyosságát nyújtja.

Veszprémy László

ALEXANDRU MADGEARU

THE WARS OF THE BALKAN PENINSULA: THEIR MEDIEVAL ORIGINS

Scarecrow Press, Lanham, Md.–Toronto–Plymouth, 2007. 232 o.

A Szerző, a bukaresti Védelmi és Hadtörténeti Kutatóintézet munkatársa, a régió középkori történetének jeles ismerője, korábban egy figyelemreméltó bizantinológiai munka

(Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X–XII. București, 2007.) valamint egy angolra is lefordított, témájánál fogva magyar vonatkozásokban gazdag Anonymus-mo-

nográfia (The Romanians in the Anonymous Gesta Hungarorum, Truth and Fiction. Cluj-Napoca, 2005.; ismertetésünket erről lásd: *Magyar Könyvszemle*, 125. [2009.] 100–113. o.) szerzője. Jelen munka *Originea medievală a focarelor de conflict din Peninsula Balcanică* címmel az Editura Corint kiadásában 2001-ben megjelent monográfia átdolgozott kiadása (legújabb ismertetése Mark C. Bartusis tollából a *The Journal of Military History*, 72. [2008.] 3. sz. 930–932. o. olvasható).

A bemutatandó mű címe valamelyest félrevezető, hiszen nem általában a balkáni hadtörténelemmel („háborúk”) foglalkozik, hanem kifejezetten Bosznia, Koszovó és Macedónia középkori örökségét vizsgálja, s a címben – kimondatlanul is – nyilván a mai délszláv háborúkra utal (noha azokról többet nem mond, árnyalatlanul és differenciálatlanul utal csak rájuk, ami komoly hiányosság). A vizsgálat tárgyául választott területek kiválasztása persze indokolt, hiszen a legújabbkori etnikai sokszínűség gyökerei valóban (mint annyi más esetben Európában) visszavezethetők a középkori évszázadokra. A középkori örökség sok tekintetben valóban túlélte a római, bizánci és török birodalmakat, és a mai nemzetállamokra is nehezen megoldható problémaként nehezedik. A középkori viszonyok felvázolása után lebilincselő módon követi nyomon a modernkori propagandában és nemzeti ideológiákban a területi követelések, az etnikai tisztogatások történeti érvekkel való megtámogatásának törekvését, igyekezetét és publikált dokumentumait. A Szerzőnek igaza van, hogy a történelemmel való visszaélés („abuse of history”) szemléletes példáit nyújtják az önként vagy éppen politikai nyomásra született történeti művek az említett területeken, a szerb–albán, macedón–görög aspirációk keresztútjében.

A bevezetőben áttekinti a Balkán-fogalom kialakulását, egyes értelmezéseit, de talán eltúlozva állapítja meg, hogy a Balkán Európa legvegyesebb etnikumú területét jelenti. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy az abszolutista korszak hiánya, a nemzetállamok megkésett kialakulása miatt a területek politikai értelemben vett homogenizálása kezdődött meg több évszázados késéssel. Olyan időszakban, amikor a demokratikus alapelvek ezt már az első világháború után is megkérdőjelezték, majd a második után az európai normák szerint egyes lehetetlenné tették volna (míg Európa más részein erre évszázadokkal korábban sor ke-

rült). A történelmi tablót helyénvalóan korán, a Nagy Sándor-i birodalommal kezdi, majd a térséget először egyesítő, de csak részben, Moesiától és Dalmáciától északra sikerrel „homogenizáló” Római birodalommal és a romanizálás folyamatának és eredményeinek a bemutatásával folytatja.

„Az etnikai szempontok” címet viselő fejezetben jól összefogottan ismerteti meg az olvasót a szlávok balkáni letelepedésével a VI–VII. századtól kezdve, röviden kitérve a kronológiát érintő vitákra is. Jól látja, hogy minden betelepülés jelentős etnikai mozgásokat indított el, a romanizált népesség elvándorlását váltva ki, illetve a helyben maradtak esetében egy erőteljes asszimilációt, a bolgárokhöz hasonlóan. Hangsúlyosan tárgyalja 1042-től az általa ismert forrásokban feltűnő albán népesség mozgását Thessalia és Koszovó területére. Hasonlóképpen – érthető módon – jól tájékozott a vlachokra vonatkozó balkáni említések kérdésében, de a kötet egésze szempontjából ezek másodlagosak maradnak (itt magyar kutatók, pl. Gyóni eredményeire is elismeréssel hivatkozik, vagy az 1308-as névtelen kelet-európai útleírás szerzőjeként elfogadja Sulyok Hedvig érvelését (Szeged, 1994.), ugyanakkor Hunyadi Jánost minden magyarázat nélkül a török ellen harcoló „magyar sereg román vezérének” nevezi az 1440-es és 1450-es években (91. o.). Megemlíti a bizánci és török hatóságok erőszakos népességáttelepítéseit a IX–XV. század között, ami a szláv, görög, szerb, bolgár, török népességet egyaránt érintette. Közvetlen kapcsolatot lát az akkori népességmozgások, valamint a XIX–XX. századi háborúk között, ami részben igaz, részben a problémakör teljességének leegyszerűsítéséből – pl. a XV–XVIII. század közötti időszak „mellőzéséből” fakad.

A politikai szempontokat tárgyaló fejezetben a Szerző ismét a korai időszakra koncentrálna, a térség VI–XIII. századi történelmére. Nem alaptalanul, de talán leegyszerűsítve állítja, hogy már a bizánci időszak imperialisztikus politikája, az önálló bolgár és szerb fejedelemségek, majd államok kialakulásának korai problémái elővetítették a későbbi, modernkori feszültségeket. Tanulságos a bolgár és szerb önállósodási törekvések, a számtalan háború és polgárháború bemutatása, s annak hangoztatása, hogy a térségben hosszú távon egy „pax Bizantina” sosem érvényesült, s így a szintén birodalmi aspirációkat dédelgető, átmenetileg megerősödő korábbi államcskák számára a

centrifugális törekvéseknek mindig nagy terük maradt. Abban azonban igaza van, hogy a XIX. századi (az antikvitás ábrándjára támaszkodó görög, valamint a középkori sikerekre emlékező szerb, bolgár és később albán) nemzetállamok politikai ideológiájukat és történeti mitológiájukat ezekre a – számukra sokszor sikeres – középkori időszakokra vezették-vezetik vissza. Ez valóban magában hordozza az anakronizmus és aránytévesztés lehetőségét, egyengetve az említett országok útját a „történelemmel való visszaélés” napi gyakorlata felé.

Valóban, a rómaiak után a törököknek sikerült (Horvátország és Dalmácia nélkül) a területet egységes birodalomba tagolni. Ezt a Szerző az adott időszakban jelentős pozitívumnak tartja, a parasztok szempontjából társadalmi előnyökkel is járt, s a konvertált meghódítottak számára nyitva állt az út a török (oszmán) társadalomba való betagozódásra, sőt az elitbe való bekerülésére (amint azt nálunk Fodor Pál meggyőzően bemutatta), a kiváltságolt vlach katonai telepek pedig a XVIII. századot is megélhették (a katonáskodó kiváltságolt népesség sorsára azonban később, így a Habsburg birodalmon belül, már nem tér ki). Sajnálatos, hogy pusztán négy oldalon foglalja össze a török uralom tanulságait (94–98. o.), még ha igaza is van, hogy az 1699-es karlócai béke jelent fordulópontot, lehetőséget adva a nyugati hatalmak beavatkozására a volt török területek sorsába, megnyitva a „keleti kérdés” dossziéját. Ez a helyi államok és fejedelemségek számára a kevert etnikumú területekért, a középkorban is csak időlegesen létező határokért való végeláthatatlan küzdelmek sorát indította el. A nemzeti államokért indult küzdelmet az a körülmény is segítette, hogy a török uralom nem homogenizálta etnikailag és vallásilag az alávetett területeket, így azok sokszínűsége – nagy változásokkal, nagy vérvesztéssel, de végül mégiscsak – túlélte a török uralmat.

A vallási szempontok magyarázzák mindmáig a leglátványosabban a balkáni politikai és etnikai törésvonalakat. A kötet bemutatja a IX. századtól kezdve az egyházszervezeti alárendeltség és befolyás problémáit, a keleti és nyugati egyházszakadás következményeit, a keleti és nyugati kereszténység küzdelmeit és esélyeit a török előtti időszakban a másik egyház rovására elérhető terjeszkedésre. E folyamatnak különös súlya volt a katolikus albánok, valamint a Dusán Istvánig olykor erős eséllyel politizáló szerbiai katolikus frakció, vagy a

boszniai missziók esetében. A török uralom alatti erőteljes iszlamizáció, számos térség (Bosznia, Macedónia, Albánia, Thessalia stb.) szinte teljes áttérése, az ortodoxok és a muszlimok viszonya, az ortodox egyház relatív függetlensége komoly következményekkel járt a térség későbbi történelmére. A záró fejezet pedig a mai nemzetállamok propagandáját szembebesíti az első három fejezetben vázolt történelmi folyamatokkal, s joggal hívja fel az olvasó figyelmét, hogy óvatosan vegye kézbe a balkáni történelemmel foglalkozó, akár még jönevű szerzők neve által jegyzett publikációkat is.

A kötet tényfeltáró és objektivitásra törekvő szemlélete dicsérendő. Ugyanakkor éppen a legújabbkori és napjainkban is fellobbantó balkáni háborúk jó alkalmat kínáltak volna arra, hogy az elemzésből kimaradt évszázadokat is bevonja vizsgálata látókörébe. A XV. századi kezdetek után mégiscsak a XVI–XIX. század közötti török uralom volt az, ami gyökeresen átalakította a Balkán etnikai képét, olyan népességmozgásokat, iszlamizációt eredményezett, amelyek valóban máig hatóan befolyásolják a napi politikát. (Már maga a Balkán elnevezés is török eredetű, ha először egy német geográfus használja is 1808-ban). A könyv alapján úgy tűnik, hogy a háborúk a történelmi folyamatoknak csak (sajnálatos) következményei, noha maguknak a folyamatoknak az alakításában, megindításában, felgyorsításában, torzításában a háborúk, hadjáratok, háborús évtizedek, az azokat követő tűzszünetek és békék nem kis szerepet játszottak. A kötet egy újkoros társszerző bevonásával talán komplexebb és teljesebb lett volna, különösen azért, mert a Szerző – már képzettségénél is fogva – leginkább a VI–XII. század közötti eseményekben mozog otthonosan, s érvelései is jórészt erre az időszakra vonatkoznak. Alkalmoszerűen tesz kitekintő utalásokat, mint pl. hogy 1389, majd 1459, a szerb fejedelemség megszűnése után több százezer szerb vándorolt északra, Magyarországra, véleménye szerint megváltoztatva pl. a szerémségi etnikai arányokat (24. o.). Ebből következően a Kárpát-medence etnikai képe is gyökeresen átalakult, de ez természetesen már nem a balkáni történet részét képezi. A könyv szerkezeti és terjedelmi korlátai ellenére is értékes hozzájárulás a balkáni kutatásokhoz, különösen mert angolul teszi hozzáférhetővé a térségre vonatkozó helyi szakirodalom foglalatát.

Veszprémy László